LA SHAIONG KI KHASI NGAIN

(Ba wan Tyllep Lyoh Rben)

K. RAPTHAP

LA PYNMIH DA

U ELDON RAPTHAP

Ka Hok Longtrai Ia Tyngkai

"KA IAP KA IM KA DEI NYNGKONG
KUMNO BAN KHRAW KA JAID KA KHONG"

—*Soso Tham.*

Ka Sien Shon kaba Nyngkong—2000 tylli. (June 1978)
Ka Sien Shon kaba Ar—3000 tylli. (August 1978)

1978

REFERENCE
Not to be Lent out

KA JINGKDEW

KI MAT BAKONGSAN BADEI BAN PYRKHAT—

MEGHALAYA STATE CENTRAL
[illegible] SHILLONG
Call No. ....
Date. ....

Library books will give you Joy for Le[illegible]
if handled carefully with clean hand[illegible]

R..FERENCE
Not to be Lent out

SHI KYNTIEN U 'WAI IASYLLOK

U Dohnud jong nga u Kyndeh da ka jingkmen, ban iohi ba ha kine ki Snem ki Samla Kynsai ka Ri ki la sdang ban iamih ter shi ter, ban pynngat ia ki shrah ba dang sah khlaw ka thoh ka tar. Ka jingpluh ka mynsiem jong ki Samla kane ka juk ka shitrhem katta katta, ban iasyndet kti ban lur biang por katba ka Aiom bet ka dang biang bha. Ngi ainguh ia U Trai Nongthaw, ba u la sei ia ki Long Rangbah kum ki Shot Shan ba khleiñ bha ha ka pateng ba la leit, ba ngin ioh iatbeh lem na kine ki Umkseh. Ka jingkyrmen jong kane ka pateng ka long kaba shynna kdar kum ki kjat sngi ka pyrem ba ka jingrasong jong ka Ri ha ka lashai la shisngi, ka long kaba thikna bha.

Ki kot kiba iadei shaphang ka Dustur ioh pateng, ka khaï ka pateng, ka baiseng ki khun shynrang, ka im lang ka trei lang, ka rukom kheiñ jait, ka shongkha khleh, ka bor u kñi ha la iing, ka hiarpateng sha ka liang shynrang bad ka jingkyrsiew ia ka jaitbynriew, ki dang duna katta katta ha ka thoh ka tar u Khasi. Une u Samla, kum kiwei pat ki Samla kane ka pateng, u la pyrshang ban bud dien ia ki nongmait phang kiba la mih kham mynshwa ia u. Ha kane ka jingpyrshang u Samla K. Rapthap, u la iaksaid ban kylla stong ia ine i jingthoh ha ki shiphew ki Symboh pyrkhat. La um pat da tih jylliew bad sei ia ki nia, kumba ki dei ban long, hynrei ula pyrshang ban pashat ia u Symbai tang kum ha ka lyngkha rep nongkhynraw, ka ban sa nang kham ih lehse ha kiwei pat ki thup kiba u dang tyngkai, ynda u la sdang ban bet ia u symbai kum uba la seng ia ka iing ka sem ba thymmai.

Ka jingtai jong u hangne kam pat da jlih eh, hynrei kum u nong pyrshang, u don la ka jong ka bhah. Une u Samla ula pyrshang ruh ban kyrsiew ia kane ka pateng longdien ba kan hap ban peitngor bad peit pyrman ba kan nym hap ha ki juh ki shiah khwai kaba kiwei ki la ngat, ioh ka lynshop sha ka jahkwah syndon plak.

U nongpyrshang barabor um ju don ka jingkut ne ka jinghun syriem kum u riew wad spah. Lada ka jingpyr-

MEGHALAYA STATE CENTRAL

shang jong ngi ka kut ne ka thain noh, kata ka pynpaw ba ka tyllong ka long kaba jyndong. Hynrei lada ka lai kyrsoi da ka jingthrang, da ka jingangnud bad da ka jingiaksaid, kata ka pynpaw ba ka tyllong ka long kaba jylliew bha ka bym rngat lano lano ruh. Ki Samla kane ka pateng, kiba la mih sha kane ka lyngkha ki long kiba don ka tyllong kaba kyrsoi khlem rngat.

Une u Samla u la 'um u la lang na ki phngit kiba sah saphret saphrong ha ka mariang, kumba rwai u Myllung Soso Tham...

"Pyrthei mariang baroh sawdong
Ka dei ka Library ......"

Une u Samla u la sngewthuh bha ia ka mariang, namar la kha ia u ha pneh ka Mariang ba itynnad bha jong ka Hima Nonglwai. Kane hi ka la saiñdur ia u ba un sngewthuh bha ia ka dustur, ka kamai ka kajih, ka trei ka ktah ka rukom iohpateng, ka Shongkha Shongman bad khamtam eh ka jingitynad jong ka Mariang kaba la pynkyndeh ia ka jingieit jong u ia la ka Ri bad ka jait-bynriew, kat haduh ba kan da plaid ia ki khmat jong u ban sei madan ia ine i thup rit, ban wer ban khot ia ngi ba ngim dei ban shu sngewhun ne peit tang ki khmat, hynrei ban da leh da ki kam ; lada ngi sngewieit shisha ia la ka Ri bad ka jait-bynriew.

Nga dang khmih lynti sa kiwei pat ki thup na une u Samla ryngkat bad ka jingkyrkhu kyrdoh ba un nang san irat ha kane ka phang haduh ba un da ih bha.

B. Chedrack Jyrwa

Department of Khasi
Shillong College,
Shillong.

Dated Mawlai Iewrynghep
Shillong — 793008.
8 tarik. u lalong. 1978.

KA PHANG

Ka jingkhlaiñ jingkhraw, ka jingroi jingpa, lane ka jingkiew shaphrang jong kano kano ka jaitbynriew ka shong tynrai eh ha ka nongrim ba skhem jong ka longing longsem. Ka Syrdoh'ang jong ki longing longsem ka pynlong ia ka longkur longjait, bad ka jingkrap lang jong kawei ka jait bad kawei pat ka wallam ia ka longkha longman ha kaba ka longbriew manbriew ka roi ka man bad ka heh ka san.

Hadien ba nga la peit sani bad bishar bniah bha, nga iohi ia la ka jaitbynriew ba ka iohthiah suk lyngngai ha ka tynsok jong ka dustur bad rukom ba la seng da ki longshuwa mynbarim, ryngkat ruh bad ka jingpynthame jong ki har rukom ki bor bashoh jadu jong kane ka juk mynta. Ka jingkylla jong ka imlang sahlang ka la pynmih ia ki bun bun ki daw kiba la iaitrei radbah ban pyntroiñ bad pynsniew ia kane ka nongrim ba la pynbit pynbiang da ki Kñi ki Kpa jong ngi ; bad haba nga la thew la woh, nga la kylli la pyrthew bad nga la twad jingmut narum naneng, na kadiang na kamon, nga shem ba ka nongrim jong ka longbriew manbriew u khun Khasi-Pnar shityllup ka don hapdeng ka shlem jong ka jingtyngkhuh mawsiang.

Kumta hapdeng ka jinglynga bad jingpisa ka mynsiem, nga la pynkhreh ia ine i kot rit kum ka dak ka jingpyrta bad ka jingkyrsiew ia la ka Ri, ba ki Kynrem Ki Lyndan bakhraw nia khraw jutang kin iamih pyrthei ban pynshai ia ki khun ka Ri, ioh ba ka nongrim ba la buh la seng u Ñi U Kong kan shu twa noh ha u lapbah lapsan jong ka lyiur khlem pat da lah ban tei thymmai biang.

Nalor ki jingiakren bad jingiatainia bad ki paralok parajor, nga la bsap ruh ha ine i jingthoh ia ki kyntien na kiwei pat ki kot ia kiba nga la jer kyrteng ha ka sla bakhatduh.

Ka phang hi ka long ka baiar — Hynrei da ine i wait rit bad ka sping ruh ba khlem pat ksah, nga pyrshang ban tda ia ka ban prat ia ka lawbah barben bad babniap ban pynngat ia ki diengbah bashiplam star,

ban shyrtie ia ka raieh raidam ryngkat ruh bad ka jingkyrmen skhem ba, shuwa ba i wait rit in sloit bad ki kti kin thyllan, kin iamih ter ter ki Rangkynsai ryngkat bad la ki wait heh, ki wait lyngkut bad ki sdie ba la pyndait ksah bad ba la stut nep ruh jhar haban da pei thyllien, kin pyn'ong ia ka lyngkha babit ban bet symbai bad ban thung shuwa ba ka lyiur bad ka umsaw kin tyl'ep bad kin rong noh ia ka nongrim ba la buh ryntih da ki longshuwa mynhyndai sha ki duriaw ka jingbymtip.

Nga sngewnguh shikatdei eh ia I Mr. B. C. Jyrwa iba long uwei na ki nongthoh kot ha pawkhmat jong kane ka juk mynta, iba la pyllait por ban pule ia ine i jingthoh, ban aibuit 'em ia nga ha kaba pynmih madan ia ine i kot bad i la ai ruh ia ki kyntien syllok. Ka shi kyntien u 'wai iasyllok jong i ka la ai mynsiem bad jingkyrmen shibun ia nga, bad ka la pynkhih ruh ia ka mynsiem ba nga dang dei ban sei bor shuh shuh ha kane ka phang.

Khatduh khatwai, nga kyrpad ia phi ki para-ri baieit ba phin iamap ia ki jingpalat bad phin iapyndap lem ruh ia bun ki jingduna kiba phi shem ha ine i jingpyrshang.

Lada ka phang ba la pruid dak ha ine i jingthoh ka long shisha ka lad ban pynim bad pynneh pynsah ia la ka Ri bad ka jait-bynriew, to ngin kyrpad ia U Blei Nongthaw ba Un sei ki Rangkynih ki Rangphawar ki ban ialam ha kane ka phang katba ka por kam pat dier.

Madan Mawsef, Hima Nonglwai }
15 tarik u laiong 1978. }

K Rapthap.

I

KA JINGMA IA KA JAITBYNRIEW

Ka snem 1897 ka long kum u mot ban ialsal. Jing kynmaw ha kane ka ri jong ngi, ñamar dei ha u bnai Jylliew (June) jong kane ka snem ba ka ri Khasi-Jaiñ tia ka la mad bad shah sar ha u Jumai bah uba la pynjot bad pynkylla dur ia bun ki jaka jong ka ri. Shwa ba ka pateng-bynriew Jumai kan kut, kyndit ha u Naiiar jong ka snem 1976 la wan mih pat sa ka jingthoh na ki ar ngut ki riewstad kaba ong ba ka jaitbynriew Khasi (Ki Khun U Hynñiew Trep) ka lah ban jah noh tang hapoh ki arphew snem ki ban wan. Kane ka jingthoh ka long kaba baroh ki Khun U Hynñiew Trep kynthei bad shynrang, naduh ki khynnah samla haduh ki tymmen ki san, kin shim kum ka dak ka jingmaham ka ban pynkyndit briew ia ki bad kin wad ruh ia ki lad ki lynti ki ban pynkylla khongpong ia kata ka jing-iathuhlypa jong ki riewstad ; kumta ba ha ka jaka ba ka jaitbynriew jong ngi kan dam kyrteng tang hapoh 20 snem kan long pynban ka jaitbynriew balaineh junom kumba ialong lem kiwei pat ki jaitbynriew jong ka pyrthei.

II

KA JINGKREN BYRTONG KI RIEWSTAD

Shaphang ka jingduh jait ki Khasi la thoh ha bun tylli ki kotkhubor bad ha ka Pyrta U Riewlum kaba 3 tarik u Nailar (August) 1976 la mih ha ka sla kaba nyngkong eh ka khubor kaba ong— "Ki Jaitbynriew riewlum ki la nang duna.

Mizo, Khasi, Lepcha ki lah ban jah noh."

Ia kane ka khubor la pynmih kat kum ka jingshem jong ki ar ngut ki riewstad ba dei peit ia ka jingbun briew, U Mr. H. C. Srivastava bad u Mr. S. S. Halli kiba la thoh ha ka kot : "Estimates of Birth and Death Rates for Scheduled Tribes Population of India." Kaba

nang pynpangnud shuh shuh ka long ba ym tang ba ka jaitbynriew Khasi kan nang duna, hynrei ki da ong bad da buh ruh ia ka por ba ka lah ban jah noh na ka sla pyrthei tang hapoh ki Arphew Snem naduh ka snem 1976. Ia kane ka kot kin buh hakhmat ka International Institute for Population Studies kaba dei peit da ka United Nations. Te kumta ia ka jingiathuhlypa shaphang ka jingduh bad ka jingjah noh jong ki Khasi yn sa tip shen ha kylleng sawdong ka pyrthei.

Kitei ki riewstad ki ai daw ba ka jingduna briew jong ngi ki khun u Hynñiew Trep ka long namar ba jur eh ka jingiap bad ba ka jingkha pat ka duna. Ki ong ba ka daw ka jingiap kane ka jaitbynriew ka long namar ba ki Khasi ki kham pynlut eh shibun ka por ha kaba wad ia ka bam ka dih da kaba shang na kawei ka jaka sha kawei pat bad ka rukom rep kynriah jaka jong ki ka long ka daw ka banyngkong ; namar haba ki kynriah jaka na uwei u lum sha uwei pat lyngba ki jingeh, kiba bun, ka ktah shibun ia ka jingkoit jingkhiah ki briew, khamtam lei ia ki tymmen ki kro bad ia ki khynnah khyllung.

Hynñiewphew snem mynshuwa U P. R. T. Gurdon, lyngba ka kot jong u, "The Khasis," u la pyntip kylleng ka pyrthei ia ka jingdon jong ka jaitbynriew Khasi kaba la shong la sah ha kine ki lum da ki hajar snem mynshuwa bad kaba la long trai shnong kham shuwa ban ia ki Garo, Naga bad Lushai ; hynrei katno ka long kaba sngewsih bad sngewpangnud ban pyrkhat ba kita ki ar ngut ki riewstad peit jingrol bad jingduna briew kin pyntip ha ka U.N.O. (Ka Dorbar ki hima ka pyrthei) ba ngi ki Khasi bapli ngin sa duh jait noh tang hapoh kane hi ka pateng bynriew ba mynta.

III

HATO KANE KA JINGKREN-BYRTONG KA LAH MO BAN URLONG ?

Katno ka long kaba sngewjah burom bad sngewpoh briew ban shu shah kren jem daw kat ia ka im ka lap jong ka jaitbynriew. Kumta to ngin ieng ka pyrkhat ka duriap, ka kylli ka pyrthew bad ka wad lad wad lynti ban lait na kane ka jingjah rngai ka jaitbynriew lajong. Haba peit bad bishar bniah ia ki daw jong ki riewstad ngim lah shemphang bad ngim lahap jingmut bad ka jingkren byrtong jong ki. Kumta ngi buh hangne ja la ki nia lajong ba ki para-ri kin ioh ban iapyrkhat lang.

Lada ka jingkynriah jaka ka long da daw ka bakong-san bad bashisha, te ngi la dei ban duh jait naduh mynslem bah slem san. Bun bah na ngi ki Khasi ngim ju kynriah jaka shong jaka sah hynrei ngi kynriah jaka tang ha kaba rep lyngkha rep risai. Ngi don la ki shnong ki thaw ki bathikna bad ngi shna la ki iing ki sem ha ka rukom ka badei bad babit ban shong ban sah. Ngim ju shong ju sah ha krem ha kroh-ne ha synrang maw. "Ki Khasi naduh hyndai, kim ju shong ha krem ne synrang ki maw hynrei ki thaw bad ki shna ne khreh ing."[1] Nangta ban ong pat ba ki Khasi ki pynim ja kpoh da kaba shang na kawei ka jaka sha kawei pat kam long ka daw kaba shongnia, bad khong-pong ia kata, ngi iohi pynban ba bun bah ki wanwir wanhap ki wan pynlong jaka kamai kajih ha ki jaka puta ba longtrai da ki longshuwa manshuwa jong ngi. Lada kiwei ki lah ban im ha kane ka ri ngim dei ban ngeit ba ma ngi pat ngin nang jah noh. Kumta ban ong ba ka daw bakongssn jong ka jingjah noh ka jaitbynriew, ka long na ka jingkynriah jaka kaba ktah ia ka jingkoit jingkhiah jong ki tymmen ki kro bad ki khunlung khunjiap, ngi sngew ba kam long kaba ngin shu ngeit tylli.

IV

KIWEI PAT KI DAW KI BAN PYNJAH IA KA JAITBYNRIEW

Hynrei la ngi ngeit ne ngim ngeit ruh ia ka jingiathuhlypa ki riewstad, ki dak ki shin ki paw tyngkreiñ ba ka jaitbynriew Khasi ka la iabeh sha u pud uba lam sha ka lynti jong ka jingjah jingdam noh ha la ka jong ka ri. Haba peit bad bishar bniah ia ki dak ki shin jong ka por ryngkat bad ki jingkylla kiba iabud ryngkhi, ngim lah ban ai daw tang kawei ne ar bad kumta ka jingduh jait jong ngi ki Khasi ka wan mih na ki bun bun ki daw ia kiba ngi lah ban pynbynta ha ki artylli ki kynhun—ki daw iing daw sem bad ki daw lum daw wah. Mynta hangne ngin pynlut por ha kaba iawad bniah katba lah ei tang ia ki daw iing daw sem jong ka ri ; naba tang shu la lap ia ki daw iing bad haba ngi la lah ruh ban pynbeit bad pynbha, khlem artatien ngin lah ban ieng skhem ban ialeh pyrshah ia ki jingsniew ba wan mih na ki daw lum daw wah. Ki daw hi ki bun bad ki don ruh ka jingiadei kawei bad kawei pat, te kumta ngi buh hangne ter ter ba ki khun ka ri kin ioh ban iapyrkhat sani, iatai nia bad iabishar bniah da lade hi bad nangta pat ba kin iawad lad wad lynti ban tei pat ia kaba la twa bad ban pynbha noh ia kaba la sniew.

Ka daw bah ka dei ka jingkylla ka Juk kaba la wallam ia ki bor bah kiba la trei ban pynsumor bad pynsniew ia ka Dustur iohpateng bad ia ka Rukom kheiñ jait (Inheritance and lineage) kiba long ka tynrai bad tyllong jingim jong ka jaitbynriew Khasi- Pnar hi baroh kawei. Na kine artylli ki thymmei la mih bad la phriang har rukom ki daw kiba la pyntroiñ bad pynswai ia ka jaitbynriew haduh ba la jan poi sha u pud u bym imat shuh ba ka ri kan dang lah ban khie khlieh pat. "Ha baroh ar kitei ki jinglong u Khasi la pynap da ki jingmynsaw suda, khamtam lei lei kum ha kine ki por mynta ba la iakhleh milai bad kiwei pat ki jaitbynriew ki ba-

shim jaid bad ai pateng ha u shynrang, kata, ki badon ki rukom ki balong bunsien markhongpong ia ki jong U Khasi. Mynta hi ka don ka jingiasangoh khlieh (Clash) ka bakhraw shibun hangne, bad kumba ka paw bad lada ka shu iai sah kumne te, ka jaidbynriew Khasi kh'em pəp shisien ka sngi ba ym jngai shuh, kan shu shan k'un tylli bad shah pynmadan noh ha kane ka umsaw ba khlain bad baheh da ki p'hew shah ia ngi." [2]

V

KA DUSTUR IOH PATENG BA LA SATOR

1. **Ka Dustur iohpateng bad ka juk mynta**— Ka dustur iohpateng jong ngi ki Khasi—na lade hi kam dei ka basnıew ne duna ei ei. Hynrei namar ka jingkylla ha ka rukom trei rukom ktah bad ka shong ka sah ba la wallam da ka surok motor bad ka jingnang jingstad, te kumta kane ka dustur iohpateng ka la nang sniew bad nang pra namar ba ngim lah shuh ban bat bad ban iabud kum ha ki por jong ki longshuwa manshuwa ba im ha ki shispah ne ar snem mynshuwa Kane ka jingkylla ka la pynlong ia ki khun ka ri ban ym iashong iasah shuh tang shi jaka ne marjan, hynrei ki la hap ban iapra bad ban shong shnong kylleng sawdong ka ri ; kumta ba ka jingiakynduh bakhah khah wat tang hapdeng shi para trai ruh, ka long ka bym lah shuh ban long, khamtam lei lei lada wan sa ka kyrduh kyrtan ha la ka ĩng ka ĩng. Ka jingshongkha sha jngai na la shnong ka kmie u kpa ka la pyn'ong ia ki khun shynrang ne ki kñi ban ym lah shuh ban peit ban jngoh lem ia ka duh ka ioh jong ka ĩngkmie ne ĩngkhadduh. Te kumta wat la ha ka jingshisha, ka khadduh ka dei tang ka nongpynbat ia ka spah ka phew bad jingdon jingem jong ka ĩng, ka la pynlong pynban ba kan donbor hajor ka ĩngkmie. Te ha kane ka rukom suki suki, ryngkat bad ka bor jong u shongkha bad ruh ka jingwan jong ka aiñ ha ka snem 1918 kaba ai bor ba ka khadduh ka dei ka nongiohpateng, ka la pynlong ia ki kñi ne ki hymmen para shynrang ban ym don bor shuh

ha la ïngkmie ne ïngkhadduh. Ka khadduh pat na ka jinglong nongbat ia ka nongtymmen nongsan ka kylla long noh ka nongiohpateng ba longtrai.

Hynñiewphew snem mynshuwa, kata, ha ka por ba u P. R. T. Curdon u thoh ia ka kot, "The Khasis," *U Kñi u long u khlieh jong ka ïing* bad u kpa pat u shim ia ka kyrdan ka ba-ar ; hynrei ynda la mih la ka jong ka ïing u *kpa u long u khlieh jong kata ka ïing*. Hynrei mynta pat u kpa u long u khlieh jong ka ïing bad u kñi u shim ia ka kyrdan ka ba-ar ; bad don ruh ba um don bynta ei ei shuh ha ka ïngkmie, kata u long kñi tang ka nam hynrei um don bor ei ei shuh ha lor ki pyrsa para. Ka ktien tymmen ka ong ; "U Kpa u ba lah ba iai, U Kñi u ba tang ha ka iap ka im (The father bears the heat and burden of the day, the maternal uncle comes when it is is a question of life or death)".[3]

2. **Ka dustur iohpateng bad ka trei kam trei jam**— Ka jingktah jong ka dustur iohpateng ia ka kam ka jam ka long kaba pynsah hajuh ne pynrandien pynban. Ka jingktah ba jur eh ka long ia ki kito kiba trei kam lajong (business) kum ka khaï-pateng, karkhana bad bun kiwei ki jait kam badonkam ia ka jingtbit jong ka kti bad ka jabieng. U rangbah u dei u nongkamai bad nongbsa ia ki khun ki tnga. Te kumta ha ka ïing ba u kpa u trei kam lajong u pyrsakurim um lah bor ne um shimti hi ruh ia ka kam jong u kthaw, te ha kane ka rukom ka kam lajong jong u Khasi ka kut noh tang ha ka pateng jong u nongseng. Te la shu iaiseng shi iaiseng ha manla ka pateng bynriew. Kane ynda la ia khleh bad ki laitbynriew ba don ka dustur iohpateng sha ka liang Shynrang, ka la pynrandien ia ki Khasi bad nang randien, nang troiñ bad nang duh ha ki kam baroh (business) ; katba ki shongthap pat ki la nang shim ia kine ki jaka basuda bad ki la nang kiew stet shaphrang. Haba ha kaba sdang jong kane ka spah snem ki Khasi ki dang long ki nongkhaï ba nang bad batbit, mynta pat kane ka jingnang jingtbit ka la leit pynban sha ki poiwir poihab ba na sha khatar snem lyntï jong ka khana puriskam.

Kane ka dustur iohpateng kam ktah ei ei ia ki kam bylla, shakri ne kino kino ki jait kam bym lohpateng da kito ki nongtrei. Namar ym dei u nongbylla ne u shakri u ban lohpateng ia ka kam jong u trai ba ai jingtrei.

3. **Ka jingbymkitkhlieh ki shynrang Khasi**— Haba iakren shaphang ki shynrang Khasi, bun kiba ong ba u Khasi uba kumne uba kumta—bad um don jingkitkhia ne jingkitkhlieh ia la ka iing ka sem. Kane ka long kaba shisha, bad ka daw jong kane kam dei namar ba ki shynrang Khasi ki sniew ne ki bieit. Hynrei ka long eh namar ba ka rukom bad dustur jong ngi kim ai lad ai lynti ia ki shynrang ba kin kitkhia Ha kine ki por ka jingtrei kam kam long shuh tang shi jait (ka rep ka riang,) kumta ka rukom jong ngi ka beh noh ia u khun uba la nang la tbit ha ka kam jong u kpa bad ka khot pynban ia u briew ba nabar (kynum) ban trei ne pyniaid ia kata ka kam Namar ba ki khun shynrang kim longtrai ha'or ka spah jong ka iing, kumta kim ju kham loh ia ka jingsneng jingkhraw ne ka jingpyni bad jing lukai b janai ha ka liang ka kam pynioh kamai kajih.

Namar ba u pyrsakurim um shym la iohi ia ka jingshitom jong u kthaw ha kaba pynroi bad pynlang spah bad da 'ade ruh um shymla iatrei lang, te ynda u wan u sngew ba kaei kaba don ka shu long hi. Kane ryngkat bad ka jingbymsngewtrai bad jingbymmlien ha ka kam, ka pynsting bad ka law noh ia ka jingkitkhlieh bad kumta h ka jaka ba ka kam kan nang roi ka shu neh hajuh ne hiar arsut pynban.

Kane ka jingbymsalia bad jingbymkitkhia jong ki shynrang kam shym long tang ha kane ka ri jong ngi, hynrei mynhyndai ha ri Ijypt (Ijip) ruh; "Ki ranghah ki la shongkurim ia ki kynthei ym namar ba ka jingia-ithuh ithaw ka la pynlong ia ka 'ingiaieit, hynrei namar ba ki kwah ban pynsngewbha bad ban suk ha ka jing'oh pateng jong ka iing, kaba la hiar na ka kmie sha ka khun bad kim salia ba ia kane ka spah la iarap bad ai sngewbha ia kiba nabar. (Men married their sisters not because familiari-

ty had bred romance, but because they wished to enjoy the Family inheritanace which passed down from mother to daughter, and they did not care to see this wealth gave aid and comfort to strangers)." 4 Kumta ban shu kynnoh bein ia ki shynrang bapli khlem da ai ia ka jingkitkhlieh ryngkat bad ka jinglongtrai kam long ka nia ba ngin kyrshan.

4. **Ka dustur iohpateng ha ki nongkyndong**— Ka jingktah jong ka rukom iohpateng ha ki nongkyndong ka long ka baradbah, namar bun bun ki kong thei (la ki khadduh ne ki hynmen) kiba ioh lok da ki nongkamai bym dei nongrep ki iehnoh ia la ki kper ki phrah, ki lyngkha ki risai, ki baden ki ha'i (pynthor), ki jaka ki puta bad ki leit bud ia la ki nongkamai sha ki jaka ba ki trei ki ktah. Nangta pat haba ki shem shitom shem lanot lane wat haba ki 'a sngewim bad sngewbit sngewbiang hala ki kam thymmai jong ki, ki d e noh ia la ki nongtymmen nongsan hapdeng ka jingnoh mynsiem bad jingpangnud jong ki kur shynrang ba shong ba sah ha la shnong la thaw. Kane ka jing e' nohshrah ia ki jaka rep jaka riang ka pynduna ia ka jingmin mar bam bad kumta wan pat ka jingkyrduh jingbam jingdih ha ka ri baroh kawei.

5. **Ki longkmie bad ka khaii-pateng**—Ha ka rukom Khasi dei ki longkmie kiba bat bad longtrai halor ka spah ka phew. Ka kam khaiï pateng ka iadei beit bad ka synduk tyngka bad kumta kiba bun hi ki nongkhaiï Khasi dei ki kynthei. Kane ka jingkhaiï da ki longkmie ka imat kumba ka la iaid ryntih bad roi ha ki por mynba ka imlang sahlang ka dang long tang para trai muluk trai jaka. Hynrei ynda la lakhleh bad ki nongkhaiï shynrang bakhad ar bor khad arbuit na rithor, ki thei shibor shibuit jong ngi kim lah shan bad kumta ka khaïi pateng jong ki thei Khasi ka troiñ noh katba ka jong ki riewthor pat ka nang kiew stet kum ka ding baklang. Ngi tohi tyngkreiñ ha iewduh ba bun bun ki dukan kiba shiphew ne khatsan snem mynshuwa la pyniaid da ki Khasi; hynrei mynta pat ki la kylla long ki jaka kamai baroi spah jong u shong-thap shongbiang.

6. **U Shynrang Khasi bad ka baiseng.**—Haba iakren bad lapur, hangne, hangtai shaphang ka jingseng kam lajong u khun Khasi ki babun hi ki jingiakren ki shu kut noh tang ha kine ki kyntien "Bym don baiseng," Kane ka dei ka jingshisha bym lah ban len, namar u khun Khasi hi u mih thylli na la iingkmie ban shimti ia ka lyngkor ka longiing longsem lajong. Kumta katba un da ioh seng ioh dang ka babiang ka por kam shah shuh bad u la dei ban shu bylla ne shong shakri sah baroh shirta. Ngi ju shem ba dei tang kito kiba lah ban shah bun ki jingeh kiba la lah ban seng la ka kam la jong. Ban da ki khun shynrang Khasi ki la ioh lad ioh lynti lem kum ki poiwir poihab, te ngin da la iohi ba ia ki kam la jong (businesses) ba bun jait bad ba iphuh iphieng la pyniaid bad longtrai da la ki paradoh parasnam. Ka long ka kamram jong kane ka pateng bynriew ba mynta ban wad ia ki lad ki lynti kumta ba ki Rangsamla ba kynsai ka‑ri kin iaryngkat kyrdan bad ki rang jong kiwei pat ki jaitbynriew.

7. **Ka dustur Khasi bad ka jingtrei lang**—Ki kyntien —U Khasi u bym ju iatrei lang, u Khasi uba im tang marwei marwei, u Khasi u bym don jingiatylli u Khasi uba tang la ka met ka met bad ki kyntien kiba kum kita ter ter ki long kiba baroh baroh ki khun ka ri ki la ud bad iakhñium shaphang la ka jong ka jaitbynriew. Haba ha ka jingshisha ngi ki Khasi ngim da long eh kiba sniew jinglong. te kumno keiñ ngim lah ban don ka jingiatrei lang? Kumba ka long mynta ka rukom Khasi ka pynpra noh ia ka jingtrei lang ba lah ban long wat hapdeng shipara trai ruh. Namar ba ka jingiohpateng la ka spah ka pr̃ew, ka jaka ka puta bad ka kam ka jam ka long sha ka liang kynthei te kumta ki shipara shynrang, ynda ki la leit iingbriew, kim don hok shuh halor ka spah ka ïng. Te kumta tang mar iashongkha la pra noh ka kam iatrei lang shipara. Nalor kata, ka long kaba da eh than ba ar lai ngut shipara trai kin poi shongkha tang ha kawei ka ïing ne ha kawei ka jait.

Nalor kata pat, ha ki khun kynthei jong kawei ka ïng lah ban wan shongkha da ki briew ba na ki

shnong bapher bapher ki ban ym iahab ha ka rukom trei rukom ktah bad rukom pyrkhat pyrdain ; bad para ma ki ruh kim iatip shuh la ka jinglong jingim jong uno uno na ki. Mynta lei lei ba la bun eh u laiphew bynriew, ki lai ne saw ngut ki kynthei ba dei shipara trai ki lah ban iaioh nongkamai na ki lai ne saw jaitbynriew ba iapher— (1) Khasi (2) Lushai (3) China bad (4) Nepali. Haba kumne lei lei wat tang ka ktien ban iakren ruh ym iapei shuh Na kine ki daw katba ym pat lah ban pynwan ia ka jingiohpateng sha ka liang shynrang ym idon jingkyrmen ei ei ba u Khasi un don ka kam iatrei lang. Namar wat tang hapdeng shipara trai ruh ym lah ban iatrei lang bad ki bym ia don jingiadei ei ei lei lei te kan long kaba kham eh shuh shuh.

8. **Ka jingiohpateng bad kiba shong ha Sor Shillong**— Ka Shillong ka long ka nongbah kaba nang heh bad nang iar stet. Ka long ruh ka Shnong kaba itynnat bad ba bun ki lad kamai kajih, kumta ka la ring bun bun ki Khasi na kylleng sawdong ka ri ban wan pynlut ia ki sngi ka jingim ha ka. Kiba bun hi ki Khasi ba shong ha Shillong ki trei kam Sorkar, kam bylla bad kiwei pat ki kam shakri. Te kumta ka rukom iohpateng kam da ktah eh kat haduh ban pynsniew ia ka kamai kajih hynrei ka khanglad pat ia ka j'ngioh ban seng la ki kam la jong Ngi don tang katto katne ki Khasi ba trei khaii pateng lane kiwei de ki kam la jong bad ka jingktah jong ka dustur iohpateng ha kine ka long kaba jur haduh katta katta, ba nalor ba ka pynneh hajuh ne pynrandien ia ki ka da pynlong ruh ia u laiphew jait bynriew na kylleng sawdong ban wan seng kam khaii pateng bad bun rukom ki kam la jong ; (businesses) haduh ba ym idon jingkyrmen shuh ba u Khasi un dang lah ban khie khlieh biang, ban ioh pat ban bat ia kine ki kam pynroi spah pynroi hajar hapoh la ka jong ka ri.

VI

KA RUKOM KHEIÑ JAIT BAD KA JAITBYNRIEW

Ka rukom kheiñ jait, la ka long na ka liang kynthei ne shynrang, ka pynryntih ia ka jingroi jong ki briew ha la ka jait ka jait. Ka tehsong ruh ia ka jingsngewlajan bad ka jingiakit lem ha ka khia ka shon, ka shitom ka lanot bad ha ka iap ka im jong kano kano ka jait lane ka kur. Kumta ka shongkha shongman ka pynroi ia ka jait ka khong bad ka kamai kajih pat ka bsa bad ka pyndap pynbiang ia ki jingdonkam jong ki khun ki tnga. Ha ka rukom iathoh Khasi u nongsuit nongshor u ong, "..... kine baroh arngut kin long ka ĩng, kin long ka sem, kin long parum, kin long pareh, kin ioh ka ja kin ioh ka dohkha, kin long ka spah, kin long ka hajar, ho katta ko Blei."[5] Kumta ngi iohi ba ka kamai kajih bad ki khun ki kti ki dei ban iaroi ryngkat ryngkat, namar ban roi tang shiliang shiliang, kam ai ia ka jingsngewhun papaka.

1. **Ka rukom kheiñ jait jong ngi ka pyntroiñ ia ka jaitbynriew**—Lada ka dustur iohpateng ka ktah radbah ha ki nong kyndong bad ha kiba trei kam lajong (business), ka rukom kheiñ jait jong ngi pat ka pyntroiñ, pynswai bad pynduh pyndam ia ka jaitbynriew ; bad kane ka sdang syndon na Shillong kaba long ka jaka pdeng jong ka ri bad ka ba bat ia baroh ki jait bor pyniaid ia ka imlang sahlang jong ka jaitbynriew baroh kawei. Kumba u kbeit u suh bad u noh ha ka thit ban kynrup ia ka khnai, kumta ruh ka jaitbynriew jong ngi ka noh ha ka pung jong ka spah bad ka da aiti noh ia la ka jait ka khong ha uta uba long u trai jong ka spah, ka da pyndam ia ka kyrteng hapdeng ka suk ka saiñ bad ka pahuh pahai. Ka dei hi ban long kumta, namar mano bym kwah ia ka im suk im saiñ bad ka pahuh pahai. Ha kine ki por ngi iohi ter ter ba ki kynthei Khasi ba iapoikha bad u poiwir poihab ki kylla noh la ka riam ka beit bad ki ai de ia ki khun ki kti ha ka jait jong u kpa. Ha kane ka rukom ka jaitbynriew

Khasi ka nangrit nangrit bad kan jah rngai ha å ka ri tang hapoh ka por ka bym slem shuh.

2. **Ka Shongkha khleh**—Katba ngi lah ban iohi bad ban tip ym don kawei pat ka jaitbynriew ka ban kham sngew tynnad bad kham shlur palat ha ka Shongkha khleh bad ki bym dei la ki paradoh parasnam ban ia ka jaitbynriew Khasi. Nalor kata, kaba sngewsih ka long ba kane ka Shongkha kh'eh ka bun phew shah na ka liang ki kynthei kiba bat ia ka tynrai jingroi bad jingneh ka jaitbynriew. Mynno mynno bym pat bun eh u laiphew bynriew kane kam ktah ia ka jingim jong ki Khasi, naba kiwei pat ki jaitbynriew kim ju shim jait sha lade. Hynrei mynta pat i kumba ka shongkha khleh bad ka jingaijait sha ki kpa nongkha ki iaiaid ryngkat ryngkat, bad kumta ha ka jaka ban roi jait ki trai-ri la roi bad heh jait pynban da ki wanwir wanhab. "Da kaba ngi shim jaid sha ki kynthei kumne, ngi lah ruh ban duh jaid noh, bad lehse ha ki jingiathuh khana pateng (History) lashai la shisngi yn ym tip ba ki Khasi ki don"[6]

3. **Ka jingduh bor u Kñi**—Ha ka jingshisha ka rukom kheiñ jait jong ngi ka pynkhamti ha u kñi ia ka bor ban long u khlieh bad u nongsynshar ia ka ïng ka sem jong ka kur ka jait lajong. Dei kane ka rukom kaba la pynlong ia ki Khasi hyndai ban long ka jaitbynriew bakhlaiñ bad basatar. Hynrei ha kane ka juk ki bor ka jingkylla ha ka imlang sahlang ki la pyntlot bad pynduh bor thiaw ia u kñi; bad ha kiba bun hi, u longkñi Khasi mynta um da iapher bun shuh na u kñi jong kito kiba kheiñ jait na ka liang shynrang. Kane ka jingduh bor u kñi ka la wallam ia ka jingiaknieh bor hapdeng u kpa bad ka kmie. Kane ka jingiaknieh bajar jar ia ka bor u kñi hapdeng u kpa bad ka kmie ka la pynmih bun ki kynrum kynram ki ba la pyntlot bor ia ka longïng longsem bad kane pat ka ktah ia ka jaitbynriew hi baroh kawei.

VII

LYMDA NGI IALEH PYRSHAH NGIN DUH JAIT

Kumta wat la ngim sngewthuh bad ngim iahab jingmut ruh bad ki daw jong ki arngut ki riewstad, hynrei na kitei ki daw ba la pyni haneng bad sa kiwei pat ki daw lum daw wah (ngi ieh ha phi parari ban ït bad wad ia ki), ka jingshisha ka paw shai kdar kum ka sngi ba ki Khasi, lymda ki pynbha bad pynryntih ia la ki dustur bad rukom lajong bad pyniahap ia ki kat kum ka jinglong jong kane ka por, kin jah rngai ha la ka jong ka ri kumba la ong da ki riewstad ; bad ngin sa long shakri kumba la maham bad kyrsiew tyngeh da u Myllung Soso Tham, "Sa tang katno, ia ngi kiba tang shitroh lada ngim kyndit briew kan sa tyllep ka umsaw, bad ngin sa long nong-Gebion ban thoh dieng, ban tong um iano re ".7

VIII

KI KHASI HA KA LYNTI SHA KA JINGHIARPATENG SHA KA LIANG SHYNRANG

Ka jinghiarpateng (briew bad spah) sha ka liang kynthei ka long ka rukom ha kaba ka spah ka phew ka hiar sha ki khun kynthei bad ki khun ki kti ki dei sha ka jait jong ka kmie. Namar ba u shynrang u long u nongkamai te kumta u briew u ai la ka kamai kajih sha ïngkur ne ïng kmie (wat ynda la shongkurim ruh) kumba ka la ju long ha ki Synteng. Ka jaka shong jaka sah ka long ha ka jaka puta na ka shnong jong ka kmie (matri-locality).

Kumta ka jingai kamai ki Khasi sha ïnglok ka pynpaw ia ka jingkylla na la ka rukom tynrai. Nangta shuh shuh, ka jingleit bud ki kynthei ia la ki tnga sha ki shnong jong ki (patri-locality), ka jingai bynta lang bad kynthei bad shynrang ha ki War, ka jingshimti ia ka kam ka jam da ki khun shynrang, ka jingshim ki khun ia ka jait u kpa bad

ka jingai jait ki kynthei ha ki tnga jong ki, kine baroh ki plie ia ka lynti sha ka jinghiar pateng sha ka liang ki shynrang (kpa). Kine ki jingkylla ba la wan ha ka jaitbynriew jong ngi, ki long kiba ngim sngewthuh namar ba ki long kiba wan suki jai bad la leh ruh tang da ki katto katne. Nalor kata, kito kiba leh ruh kim shym kylla lut hynrei ki shu pynbeit tang shiteng shi'iang—namar kito kiba shim ia ka spah kim ktah ia ka jait bad kito pat kiba kheiñ jait na u kpa ka spah ka hiar hi sha ki khun kynthei.

Nalor kine ki jingshisha ba ngi iohi, ka jingktah barieh bad basuki jai jong ki bor kiba don bad iaitrei ha ngi mynta bad hadien ruh kum—ka khaï pateng, ki kam karkhana bad kiwei ki kam lajong, ka jingnang jingstad, ki niam ba nabar, ka jingiakhleh bad ki jaitbynriew ba don ka rukom hiarpateng sha ki shynrang bad kiwei kiwei—kan pynlong ia ki Khasi ruh ban wan sha kata ka dustur bad rukom kumba ialong lem kiwei ki jaitbynriew jong ka pyrthei. Hynrei lada shu leh kumto khlem don ka jingpynbeit bad jingpynryntih da ka aiñ, kane ka rukom thymmai kan wan ha kata ka por haba ka jaitbynriew kan jah kyrteng artat.

IX

KA SABUT IA KA JINGWAN KA JINGHIAR-PATENG SHA KA LIANG SHYNRANG

Bun bun ki parari kin ym ia hab jingmut bad kin ym ngeit ruh ba kane ka jingkylla kan wan ha ngi. Kumta ngi buh hangne ia ka jingjia ba la urlong ha ki katto katne ki bynta jong ka pyrthei ba ngin ioh ban pyrkhat bad ban rai shaphang ka lawei jong ka jaitbynriew lajong :—

Mynhyndai kulong ki Dravidian ki la don ka rukom kum ka jong ki Khasi (matriarchy), hynrei kane ka la duh noh ynda ki la iakhleh bad ki Aryan bad kaba sah khyrdong mynta ka don ha ki katto katne ki bynta jong ka

Kerela (Malabar Coast.) Ha ri liypt ruh, kane ka rukom ka la don ha ki por hyndai shuwa ki Syiem Pharo. Ha kine ki por ki bor jong ka jingkylla ki trei ban pynduh ia ka rukom kheiñ jait na ka kmie (kynthei) ha ki Naiar ba shong ha ki dewlynnoug Laccadives." Thus there are indications that factors generated by Islam that seem to have acted as safety valves for the maintenance of the matrilineal system with duolocal residence pattern would, under the present forces of change, accelerate the process of disintegration of the matrilineal system of the island Society, and with justifications derived from the scriptures and the system of law, would render the process of change more or less smooth"-8.

Haba ha kiwei ki jaitbynriew ruh kane ka jingkylla ka rukom hiarpateng ka wan ; te ngim sngew don nia shuh ban ong ba ha ngi ki khun u Hynniew Trep kane ka jingkylla kam lah ban long. Lada ha kiwei ki jaitbynriew kane ka jingkylla ka shu wan hi, hynrei ha ngi pat, lada ngim ialeh ban pynwan ryntih ia kane ka rukom thymmai u symbai kseh ka jingduh jait un phriang bad un sukthied ha kylleng ka ri Khasi Jaintia.

X

KA JINGKYRSIEW BAN KYNDIT BRIEW

Kynmaw para-ri ba ki longshuwa jong ngi, ki la ri pynim ia la ka jaitbynriew da ka wait ka stieh lyngba bun bun ki thma ki ktien ; bad kata ka jingleh bad jingtrei shitom jong ki ka la lah ban pynneh bad pynsah kyrteng ia ka jaitbynriew Khasi-Pnar haduh kine ki sngi.

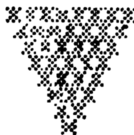
Kumba u shiah uba thar ia ka kjat, wat la u rit eh ria, hynrei u pynwit bad pyndkoh ia ka iaid ka leng ; te kumta ruh ka dustur iohpateng bad ka kheiñ jait jong ngi, namar ka jingbym-lahab shuh ka rukom im bad ka rukom trei rukom ktah, ki pyndkoh ia ka jaitbynriew

hi baroh kawei ; bad lada ngim wad bad pyndonkam ia ki lad ki lynti ki ban pynkoit syndon, ka por kam slem shuh ba ka jaitbynriew baroh kawei kan kyllon khlem lah khie khlieh shuh, hapdeng ka jingiabeh ia ka thong jong ka kamai kajih bad ka spah ka phew bad kiwei pat kiba wan buhai shnong ha kane ka ri. Ka dei ka kamram jong ngi mynta ban trei bor bah ban pyniahab ia la ki dustur bad ki rukom kat kum ka juk ba mynta bad ka ban sawan, lymda kumta ka snam jong ki longshuwa kan ud ha ngi bad ki ummat kthang jongki longdien kin jaw halor jong ngi.

Khatduh khatwai to ngin shim ban pyrkhat sani ia kine ki kyntien jong u Myllung ieit Ri, "Ynda la khyllie pat ia ki nongrim jong ki bun pateng, ynda la tei pat ia kaba la twa, bad la soi biang biang ia ki lynti rim ban bit iaid—kin tei te uwei pat un nym shong hangta, kin thung bad uwei pat un nym bam ! u shiah un kylla kseh bad u sohshiah un long ka Jri ka Kya Bad uba hok un kaweh kum u Diengtlai :—

Ki kliar ki Lum Himalaya
Lano kin ng'ah ban peit ia ka :
Hapdeng ka Persoh Persyntiew
Kin iaid ki Rang ki Theibhabriew :
Naduh Rilang haduh Kupli
Baroh ka dei ka Ri jong ki."-7.

To ngin duwai bad kyrpad ia u Blei ba ngin peiphang la kane.



KI KYNTIEN BA LAH BAN SHEM HA —

Kyrteng kot	*Nongthoh*
1. Ka Riti jong ka ri lai phew Syiem (Ka bynta banyngkong)	G. Costa.
2. Balei u Khasis Umroi-Spah ...	P R. Mawthoh.
3. The Khasis	P. R. T. Gurdon.
4. Our Oriental Heri'age ..	Will Durant.
5 Ka Riti jong ka ri lai-phew Syiem .. Ka bynta ka ba-ar)	G. Costa.
6. I Thymmei ka long-bynriew ...	J. Darningh Stone Lyngdoh.
7. Ki Sngi barim U Hyn-niew Trep ...	S. Tham.
8. Matriliny and Islam Religion and Society in the Laccadives ...	Leela Dube.

MEGHALAYA STATE CENTRAL
LIBRARY SHILLONG
Call ....
Date ....

1. "........ *pule ia kane ka kot........, hynrei kam biang ban pule, dei ruh ban puson bad ban pynngam jylliew ia ki jingmut ba une u nongthoh u ai ba ka jaid-bynriew kan im bad kan neh*" —FR. S. SNGI LYNGDOH *ha ka Sur Shipara 26. 6. 1978.*

2. "*Ngim dei ban shu sngewhun ne peit tang ki khmat, hynrei ban da leh da ki kam ; lada ngi sngewieit shisha ia la ka Ri bad ka jaidbynriew*" —B.C. JYRWA.

Lada ka phang ba la pruid dak ha ine i jingthoh ka long shisha ka lad ban pynim bad pynneh pynsah ia la ka Ri bad ka jaidbynriew, to ngin kyrpad ia U Blei Nongthaw ba Un sei ki Rangkynih ki Rangphawar ki ban ialam ha kane ka phang katba ka por kam pat dier. — NONGTHOH.

....

LA SHON HA
KHASI JAINTIA PRESS, MAWKHAR, SHILLONG-1

Dor—Re. 1,00.